

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi / Journal of Ottoman Legacy Studies

ISSN 2148-5704

www.osmanlimirasi.net

osmanlimirasi@gmail.com

Cilt 6, Sayı 16, Kasım 2019 / Volume 6, Issue 16, November 2019

**DOBRUCA BÖLGESİNDE ÜÇ KAZA: HACIOĞLU PAZARI, YENİPAZAR
VE UMUR FAKİH (XVIII. YÜZYIL ORTALARINDA NÜFUS VE YERLEŞİM)**
*Three Distiricts in Dobruca Region: Hacıoğlu Pazarı, Yenipazar and Umur
Fakih (Population and Settlement in the Mid-XVIIIth Centuries)*

Makale Türü/ Article Types : Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi/ Received Date : 19.09.2019
Kabul Tarihi/ Accepted Date : 12.11.2019
Sayfa/Pages : 555-572
DOI Numarası/ DOI Number : <http://dx.doi.org/10.17822/omad.2019.142>

MUSA SEZER

(Dr. Öğr. Üyesi), Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum /
Türkiye, e-mail: musa.sezer@erzurum.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3659-4085>

Atıf/Citation

Sezer, Musa, "Dobruca Bölgesinde Üç Kaza: Hacıoğlu Pazarı, Yenipazar ve Umur Fakih (XVIII. Yüzyıl Ortalarında Nüfus ve Yerleşim)", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 6/16, 2019, s. 555-572.

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 6, Sayı 16, Kasım 2019.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 6, Issue 16, November 2019.

ISSN: 2148-5704

DOBRUCA BÖLGESİNDE ÜÇ KAZA: HACIOĞLU PAZARI, YENİPAZAR VE UMUR FAKİH (XVIII. YÜZYIL ORTALARINDA NÜFUS VE YERLEŞİM)

Three Districts in Dobruca Region: Hacıoğlu Pazarı, Yenipazar and Umur Fakih (Population and Settlement in the Mid-XVIIIth Centuries)

Musa SEZER

Öz: Osmanlı ordusuna kumandanlık eden Çandarlı Ali Paşa tarafından 1388’de fethedilen Silistre, birkaç defa Eflak Voyvodalığı ile Osmanlı arasında el değiştirmiştir. Ankara Savaşı’nın yol açtığı karışıklık döneminden sonra Çelebi Mehmed tarafından 1419’da Silistre ile birlikte bütün Dobruca bölgesi fethedilmiştir. Osmanlı Devleti döneminde Silistre sancağına bağlı Hacıoğlu Pazarı (Dobriç), Yenipazar (Novi Pazar) ve Umur Fakih (Jeglartsı) kazaları kuzeydoğu Bulgaristan’da Dobruca bölgesinde kurulmuştur. XIV. yüzyılın sonlarında fethedilen bu bölgelere yoğun Yörük nüfusu iskân ettirilmiştir. Bu yerleştirmeler sonucunda adı geçen yerler hemen hemen Osmanlı’nın bütün dönemlerinde Türk-İslam öğelerinin ağır bastığı yerleşimler hâline gelmişlerdir. Yapılan bu çalışmada Silistre sancağına bağlı söz konusu kazaların 1752 yılına ait avârız defteri esas alınarak nüfus ve yerleşim yerleri hakkında izahatlar verilecektir. Kazaların merkezinde bulunan mahallelerde ve kır iskân birimi olan köylerde yaşayan nüfus, ayrıntısı ile değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Nüfus, reaya ve askerî, Müslüman ve zimmi şeklinde ayrıma tabi tutularak bunlar arasında yüzde oranlamaları yapılacaktır. Ayrıca 1752 tarihli defterden elde edilen verilerin önceki dönemlere ait verilerle kıyaslaması yapılarak, nüfusun zamanla değişimi üzerinde durulacaktır. Bu çalışma ile Osmanlı demografi çalışmalarına küçük de olsa bir katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Balkanlar, Silistre, Avârız, Hacıoğlu Pazarı, Yenipazar, Umur Fakih

Abstract: After being conquered by General Çandarlı Ali in 1388, who was leading the Ottoman Army, Silistra changed hands between by Eflak Voivodship and Ottoman Empire a number of times. After the turmoil following the Ankara War, Çelebi Mehmed conquered all Dobruca region including the Silistra in 1419. In the Ottoman era, Hacıoğlu Pazarı (Dobric), Yenipazar (Novi Pazar) and Umur Fakih (Jeglartsı) townships, connected to Silistra Sanjak, were established in the Dobruca region in the north of Bulgaria. The intensive Turkish nomads population be placed to these regions which were conquered at the end of the 14th century. As a result of these settlements, these places have become areas with the dominance of Turkish-Islamic factors throughout almost all Ottoman eras. The study will provide explanations regarding the population and residential areas on the basis of Avariz (Extra-ordinary tax) record books of relevant townships connected to Silistra Sanjak for the year of 1752. The population living in the neighborhoods at the centre of these townships and in the villages, which are residential unit in rural parts, will be analyzed to the smallest detail. The population will be classified as the rayahs (reaya) and military, Muslim or non-Muslim and their shares in society will be identified over a hundred percent. In addition, the change of population over time will be emphasized by comparing the data obtained from the book dated 1752 with the data of previous periods. With this study, it is aimed to make a small contribution to Ottoman demography studies.

Keywords: Ottoman Empire, Balkans, Silistra, Avariz, Dobrich, Novi Pazar, Jeglartsı

Giriş

Kuzeydoğu Bulgaristan’da bulunan Silistre, günümüzde “Silistra” olarak anılmakta ve Bulgaristan-Romanya sınırında Tuna Nehri’nin aşağı kısmında yer almaktadır. Osmanlı Devleti’nin Silistre’yi fethinden önce Eflak idarecisi Mircea, burayı Çar Şişman’a vermiştir. 1388’de Çandarlı Ali Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri tarafından fethedilen şehrin ilk sancakbeyi Mihaloğlu Firuz Bey’dir. Bununla birlikte 1390’da Mircea, Silistre’yi tekrar ele

geçirmiştir. 1394'te Yıldırım Bayezid tarafından bütün kuzey Bulgaristan toprakları ile birlikte fethedilen Silistre, 1402'de Ankara Savaşı sonrası meydana gelen karışıklık ortamından faydalanan Mircea tarafından yeniden elde edilmişti. Fetret Devri'ni müteakip iktidarı elde eden Çelebi Mehmed, 1419'da Silistre ve bütün Dobruca'yı fethetti. Uzun bir dönem sakin bir zaman geçiren şehir, Kazıklı Voyvoda olarak da bilinen Eflak voyvodası Vlad Tepeş tarafından 1462'de tahrip edilmiş ve halka yönelik büyük bir katliam yapılmıştır. Aynı yıl Fatih Sultan Mehmed, Eflak seferine çıkarak Silistre ve Dobruca'da huzur ve sükûneti sağlamıştır. Osmanlı dönemi boyunca Türk-İslam öğelerinin ağır bastığı bir şehir olan Silistre, uzun yıllar Osmanlı idaresinde kalmıştır. 1774 ve 1811 yılları ile 1827-1836 yılları arasında kısa süre Rus idaresine geçen şehir 1878'de tamamen elden çıkmıştır.¹

Tahrir kayıtlarından anlaşıldığına göre XVI. yüzyılda Silistre'de Türk iskânı ve şehirleşme henüz tamamlanmamıştı. Kırsal bölgelerde ise kolonizasyon hareketi sürmekteydi. Anadolu'nun herhangi bir yerinden farklı olmadığı görülen bu yerleşimlere yapılan göç ve iskânların, XVI. yüzyıl boyunca sürdüğü anlaşılmaktadır. Yani Silistre'deki iskân, fetihten sonra ani bir göç dalgasıyla değil, tedricen ve bu yüzyıl boyunca devam etmiştir. Yoğun bir Türk yerleşmesine sahne olan bu bölgede, Anadolu'dan zorunlu göçe ve iskâna tabi tutulan topluluklar önemli bir yer tutmaktaydı. Nitekim zorunlu göçe tabi olanlara ve kendi isteğiyle göç etmek isteyenlere dair Silistre Kanunnamesi'nde özel hükümler bulunmaktadır. Bütün bunlara dayanarak söz konusu bölgedeki Müslüman nüfusunun ihtidalarla sağlandığı tezinin temeli olmayan uydurulmuş bir iddia olduğu ortaya çıkmaktadır.²

Silistre bir eyalet adı olarak zaman zaman Özi ile birlikte anılmıştır. Önceleri Rumeli vilayeti bünyesinde olan bir sancak idi. Kanuni Sultan Süleyman döneminin başlarında 1521-1522, 1526-1527, 1527 ve 1527-1530 yıllarına ait sancak tevcih defterlerinde Rumeli vilayetine bağlı bir sancak olduğu görülmektedir.³ 1530 tarihli Rumeli vilayeti muhasebe defterine göre yine Rumeli vilayetine bağlı bir sancaktı. Aynı kaynağa göre Silistre sancağına tabi kazalar; Silistre, Akkırman, Kili, Ahyolu, Hırsova, Varna, Pravadi, Aydos, Yanbolu, Karinovası ve Ruskasrı idi.⁴ Kanuni'nin saltanatının ilk yıllarına ait olduğu tahmin edilen defterde Silistre sancağına bağlı kazalar; Akkırman, Kal'a-i Kili, Ahyolu, Silistre, Pravadi, Varna, Hırsova, Karinovası, Misivri, Aydos ve Ruskasrı şeklindeydi. 1542-1543 yılında Rumeli vilayetinin Silistre sancağına bağlı kazalar; Silistre, Akkırman, Kili, Cankermân / Özi, Nevahi-i Yanbolu, Ruskasrı, Karinâbâd, Ahyolu, Yanbolu, Aydos, Pravadi, Hırsova, Maçin, Tolci, İsakcı, Varna ve Tekfur Gölü idi. 1570 yılında Silistre, Akkırman ile birlikte müşterek bir sancak olarak yazılmıştır.⁵ Bu çalışmada incelemeye tabi olan kazalardan Yenipazar 1586 yılında idari olarak Pravadi'ye bağlı idi.⁶ 1641-1642 yılında Kilikadı köyü halkının padişaha sundukları şikâyetnameden anlaşıldığına göre, Hacıoğlu Pazarcık (Hacıoğlu Pazarı) kazası ile Silistre kazası arasında merkez Umur Fakih köyü olmak üzere yeni bir kaza kurulmuş ve 14 köy bu kazaya bağlanmıştı.⁷ Buradan XVII. yüzyılın ortalarında Hacıoğlu Pazarı'nın kaza statüsünde olduğu ve Umur Fakih'in ise köy iken henüz kazaya dönüştürülmüş bir yer olduğu anlaşılmaktadır.

¹ Machiel Kiel, "Silistre", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, TDV Yay., İstanbul 2009, s. 202-4.

² Feridun M. Emecen, "XVI. Asırda Balkanların Kuzeydoğu Kesiminde İskân Tipleri ve Özellikleri Hakkında Bazı Notlar", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi (21-25 Ağustos 1989-İstanbul) Tebliğler*, TTK Yay., Ankara 1990, s. 543-50.

³ Orhan Kılıç, "Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre (İdari Taksimat ve Yönetim)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C. 12, S. 23, 2017, s. 29, 33.

⁴ *370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530) II <Dizin ve Tıpkıbasım>*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yay., Ankara 2002, s. 1-2, 4.

⁵ O. Kılıç, *agm.*, s.33-34.

⁶ Ayşe Kayapınar, "Osmanlı Döneminde Rumeli'de Bir Nahiye Merkezi: Pravadi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXX/1, 2015, s. 132.

⁷ Ahmet Cebeci, "Silistre Sancağı Vakıfları ve H.1006 (1597-1598) Tarihli Silistre Livası Vakıf Defteri (No: 561)", *Vakıflar Dergisi*, XX, Ankara 1988, s. 454.

Silistre bulunduğu konum nedeniyle oldukça stratejik bir bölgede yer almaktaydı. Bu stratejik öneminden dolayı XVI. yüzyılda Türk nüfusu üç katına çıkmış ve şehir Türkler tarafından imar edilmişti.⁸ Stratejik önemi Tuna kıyısında olmasından da kaynaklanmaktadır. Özellikle Tuna ötesine yapılan seferlerde Silistre ve çevresi orduya önemli lojistik faydalar sağlamaktaydı. Avusturya tarafına yapılan seferlerde zahire ve mühimmat açısından Silistre büyük rol oynamıştır. Bunun örneğini 1716 yılında yapılan Varadin seferinde açıkça görebiliriz. Ayrıca nakliye konusunda da Tuna üzerinde bulunan Silistre iskelesinden çokça faydalanılmıştır.⁹

İncelemeye tabi olan kazalardan Hacıoğlu Pazarı, Varna ve Balçık limanlarının Karadeniz sahiline ulaştığı Dobruca bölgesinde yer almaktadır. Kazanın ne zaman yerleşime sahne olduğu ile ilgili birkaç görüş bulunmaktadır. Rossitsa Gradeva, Hacıoğlu Pazarı'nın tam olarak ne zaman kurulduğu bilinmemekle birlikte, XIV. ya da XV. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetinin tesis edilmesi sonrasında Anadolu'dan gelen kolonizatörler tarafından kurulduğunu belirtmiştir.¹⁰ Machiel Kiel ise 1970'lerde yapılan arkeolojik kazılara göre, geç antik tabaka ile XVI. yüzyılda şehre yerleşenlerin izleri arasında tamamen boş bir alanın bulunmasından yola çıkarak şehirde 600-1500 yılları arasında yerleşimin bulunmadığını söylemiştir. Dolayısıyla Osmanlı tahrir kayıtlarıyla da teyit edildiği üzere buraya ilk yerleşimler XVI. yüzyılda Yörüklerle başlamış ve Türklerin bölgeye yerleşmesinden sonra XVI. yüzyılda neredeyse tamamen bir Türk-İslam yerleşimi olarak gelişme göstermiştir.¹¹

Bugün Dobriç adıyla bilinen şehir, kaynaklarda *Hacıoğlu Pazarcık*, *Hacıoğlu Pazarı*, *Pazarcık* şeklinde geçmektedir. 1518-1530 yılları arasında Silistre sancağına bağlı Varna kazasının bir köyü olan Hacıoğlu, bu yıllar arasında giderek bir kasaba hâlini almıştır. 1570 yılına ait bir tahrir defterinden bu küçük kasabanın, civar bölgeler için bir pazar işlevi gördüğü ve camileri bulunan küçük bir şehre dönüştüğü anlaşılmaktadır. Yine bu tahrir defterinde Pazarcık köyünün pazar vergilerine değinilmiş ve eski deftere atıfta bulunulmuştur. Bu durum kasabanın XVI. yüzyılın başlarında bir köy olmaktan çıktığını ve bir şehre dönüştüğünü göstermektedir.¹²

1557'de Hacıoğlu Pazarı'ndan, Polonya büyükelçisi Otvinowski tarafından küçük bir kasaba olarak söz edilmiştir.¹³ Daha sonra 1573'te burası Pazarcık kasabası olarak ünlenmiştir.¹⁴ 1641 yılında 19 mahallesi olan kasaba, hepsi Müslüman 564 haneden oluşmaktaydı. O zamanlar kasabada Hristiyan nüfus yaşamıyordu. Hristiyanların buraya çok sonraları gelip yerleştikleri anlaşılmaktadır.¹⁵ 1652 senesinde Hacıoğlu Pazarı'nı ziyaret eden Evliya Çelebi, burasının Yıldırım Bayezid'in oğlu Musa Çelebi beylerinden *Hacıoğlu* isminde bir yiğit tarafından kurulduğunu yazmaktadır. Bu tarihte Hacıoğlu Pazarı çoğu kiremitli ve bir kısmı da şendereli (ince tahtalı) 2.000 eve sahipti. Evliya Çelebi, seyahatnamesinde Hacıoğlu mahallelerinin tamamından bahsetmemiş, *Muslu Efendi*, *Şeyh Efendi*, *Gâzî Baba*, *Hacı Mehmed*, *Hacı Hızır*, *Eski* ve *Çavuş Pazar* mahallelerini zikretmiştir.¹⁶

⁸ F.M. Emecen, *agm.*, s. 544.

⁹ Bekir Gökpınar, *Tuna Ötesine Son Sefer-Varadin 1716*, İdeal Kültür Yay., İstanbul 2019, s. 98, 295, 259. Topkeşan Camus (127 adet), arpa (226.238 kile), un (98.855 kile), peksimet (22.833 kantar) vs.; Bekir Gökpınar, "Tuna Nehri'nde Yapılan Askerî Sevkiyatlar: Varadin Seferi (1716) Örneği", *Osmanlı Devleti'nde Nehirler ve Göller 1*, Not Yay., Kayseri 2015, s. 178. Silistre kazalarından 165 adet neccar ve 44 demir ocağı.

¹⁰ Rossitsa Gradeva, "The Activities of a Kadı Court in Eighteenth-Century Rumeli: The Case of Hacıoğlu Pazarcık", *Oriente Moderno-The Ottoman Empire in the Eighteenth Century*, Nuova serie, Anno 18/79, Nr. 1, 1999, s. 177-8.

¹¹ Machiel Kiel, "Hacıoğlupazarcığı", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. Ek 1, TDV Yay., İstanbul 2016, s. 506.

¹² Machiel Kiel, "Hacıoğlupazarcığı", s. 506.

¹³ Rossitsa Gradeva, "The Activities of a Kadı Court in Eighteenth-Century Rumeli: The Case of Hacıoğlu Pazarcık", s. 178.

¹⁴ M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, TTK Yay., Ankara 2006, s. 393.

¹⁵ M. Kiel, "Hacıoğlupazarcığı", s. 506.

¹⁶ Evliya Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, 5. Kitap, (Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman), Zuhuri Danışman Yay., İstanbul 1970, s. 229.

Yenipazar kazası Osmanlılar tarafından kurulan bir yerleşim yeridir. Günümüzde Novi Pazar adıyla bilinmektedir.¹⁷ Şumnu'ya 20 km ve Varna'ya 70 km olan Yenipazar kazası, 1878'e kadar Bulgar kaynaklarında *Enipazar* adıyla anılmıştır. XVI. yüzyılda ortaya çıkan kaza, Silistre sancağına bağlı Pravadi kazasının nahiye merkezi ve küçük bir kasabası olarak gelişme göstermiştir. XVII. yüzyıldan itibaren kaza merkezi olmuştur. 1444'te meydana gelen yıkıcı Varna savaşının etkileri 1516 yılına ait tahrir defterlerine de yansımıştır. Haçlı seferinde, Macar kralı Vladislav öncülüğündeki Haçlı ordusu Yenipazar diye adlandırılan kale önüne gelerek kaleyi ele geçirmiş ve burada yaşayan Müslümanları öldürmüştü.¹⁸

1516'da Yenipazar kasabası henüz yoktu ve nüfus kırsalda yaşayanlardan oluşuyordu. Bu tarihte 179 Müslüman ve 266 zimmi hane bulunuyordu. 1527'de patlak veren Kalender Şah isyanının bastırılmasından sonra Rumeli'ye büyük göçler yaşanmıştır. Bu göçlerin etkisiyle bölge nüfusu 1597'de Müslümanlarda 861 ve gayrimüslimlerde 605 olarak gerçekleşmiştir. 1641'de Müslümanların nüfusu 1.210'a yükselirken, gayrimüslimlerin nüfusu 396'ya gerilemiştir. Müslüman nüfusunun artışının ve gayrimüslim nüfusunun gerilemesinin nedeni ise ihtidaldır.¹⁹

İnceleme konusu olan üçüncü kaza ise Umur Fakih'tir (Emür Fakih). Kayıtlardan elde edilen bilgilere göre, burası XVIII. yüzyılın sonlarına kadar Silistre'ye bağlı bir kaza ve nahiye idi. 1942'de *Jeglartsi* adını alan Umur Fakih, günümüzde Hacıoğlu Pazarcık'a (Tolbuhin / Dobriç) bağlı bir köydür.²⁰

Bölgenin Osmanlı Devleti tarafından fethinden önce Umur Fakih'e Kırım'dan gelen Türk göçmen aileler yerleştirilmiş, Osmanlıların fethinden sonra ise İç Anadolu bölgesinden getirilen Yörükler iskân edilmiştir.²¹ Muhtemelen kolonizatör Türk dervişlerinden olan Derviş Bey, Sarı Saltuk döneminde bölgeye yerleşmiş ve 1299 yılında bu köye bir mescit yaptırmıştır. Daha sonra Osmanlı döneminde, XIV. yüzyılda *Umur Fakih* isimindeki bir Alp-Eren köye iskân edilmiş ve günümüze kadar köyün ismi Umur Fakih olarak gelmiştir.²² 1752 tarihli avâriz defterine göre Hacıoğlu Pazarı ve Yenipazar kazaları arasında en küçüğü Umur Fakih kazası idi. Bu tarihli kayıta Umur Fakih'e bağlı bir nefis (merkez) bulunmuyordu.

Silistre sancağına bağlı Hacıoğlu Pazarı, Yenipazar ve Umur Fakih kazaları Osmanlı Devleti döneminde Türklerin yoğun olarak yaşandığı bölgelerdir. Bu üç kaza 1752 yılına ait avâriz defteri temel alınarak merkez ve köylerdeki askerî ve reaya nüfusları açısından değerlendirilecektir. Tespit edilen muaf nüfus belirtilerek vergiye tabi nüfus ortaya konulacaktır. Kazalardaki nüfus ortaya konularak kendi içlerinde bir nüfus yoğunluğu sıralaması yapılacaktır. Bu şekilde belirtilen tarihte bölgede yaşayan nüfus durumu tespit edilmeye çalışılacaktır.

1752 Tarihli Avâriz Defteri

Osmanlı Devleti'nde olağanüstü durumlarda, özellikle sefer durumlarında halktan aynı ya da nakdi olarak alınan vergiye avâriz denmekteydi.²³ Olağanüstü durumlarda halktan talep edilen bu vergi, zamanla normal vergi hâlini almıştır. Şüphesiz ki bu verginin daimî vergilerden olmasında art arda yapılan savaşların payı büyüktür.²⁴ Avâriz defterleri ise bu verginin alınması öncesinde tespit edilip kaydedilen avâriz hanelerini içermektedir.

¹⁷ M. T. Acaroğlu, *age.*, s. 1042.

¹⁸ Machiel Kiel, "Yenipazar", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, TDV Yay., İstanbul 2013, s. 471-2.

¹⁹ Machiel Kiel, "The Heart of Bulgaria: Population and Settlement History of the Districts Provadia, Novi Pazar and Shoumen from the Late-Middle Ages Till the end of the Ottoman Period", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu (11-13 Mayıs 2005- Eskişehir) Bildirileri*, Eskişehir 2005, s. 22.

²⁰ M. T. Acaroğlu, *age.*, s. 984.

²¹ <http://www.kilikadi.com/index.php?do=umurfakih> (18.03.2019)

²² Mehmet Emin Yılmaz, *Bulgaristan Hacıoğlu Pazarcığı'ndaki (Dobriç) Camiler ve Çeşmeler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi FBE, Ankara 2006, s. 43.

²³ Ömer Lütfi Barkan, "Avâriz", *İslam Ansiklopedisi*, C. II, MEB Basımevi, İstanbul 1979, s. 13-5.

²⁴ Halil Sahillioğlu, "Avâriz", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, TDV Yay., İstanbul 2009, s. 109.

Çalışmanın temel kaynağını oluşturan defter, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Kataloğu'nda "MAD. d. 2846" şeklinde kayıtlıdır. H 1165 / M 1752 yılına ait defter, Niğbolu sancağına bağlı *Osmanpazarı (Alakilisa)*, *Rahova maa Çibre*, *İvraca*, *İzladi*, *Eski Cuma* ve *Etrebolu* kazaları ile Silistre sancağına bağlı *Hacıoğlu Pazarı*, *Yenipazar* ve *Umur Fakih (Emür Fakih)* kazalarıyla ilgili önemli nüfus bilgilerini ihtiva etmektedir. Toplam 203 sayfadan oluşan ve iki sancağına bağlı kazaları konu alan defterin, Niğbolu sancağı kısmı Ahmet Şimşirgil tarafından çalışılmıştır.²⁵ Bu çalışmada ise Silistre sancağına bağlı Hacıoğlu Pazarı, Yenipazar ve Umur Fakih kazaları ele alınmıştır. Defterde bu kazalara ait mahalle ve karyelerde sakin olan halk, nefer şeklinde reaya ve askerî olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Reaya olarak kaydedilen kişilerin hangi meslek grubuna ait oldukları belirtilmezken, bütün meslek gruplarının ve engellilerin "askerî" başlığı altında kaydedildiği görülmektedir. Bunlar içinde imam, hatip, müezzin, müderris, şeyh, sâdât, kayyum, yeniçeri, sipahi, erbâb-ı timar, alemdar, amelmande, a'mâ, dul, yetim ve derbendçiler bulunuyordu. Bunların hep birlikte askerî adı altında kaydedilmelerinin nedeni vergi muafiyetlerinden dolayı olmalıdır. Bu çalışmada ise konunun daha iyi anlaşılması açısından ikamet eden halk, reaya ve askerî olarak ayrılmakla birlikte, bunlar içinde bulunan ilmiye ve iş göremezler de ayrıca anlatılmıştır.

1752 tarihli defterde belirtilen kazalarda sakin olan halkın isimleri, nüfus miktarları, meslekleri ve çiftliklerde kaydedilen halk hakkında bilgilere yer verilmiştir. Her kaza sonunda ilgili kadıların mühürlerinin bulunduğu defter, Destarî Mehmed Ağa, Mevkufât Kalemi halifelerinden Derviş Mehmed Efendi ve Ali Efendi tarafından hazırlanmıştır. Kazalara ait nüfus verilerinin tek tek kaydedilmesinin dışında, bu veriler defter sonunda ayrıca tablo hâline getirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında defterin bir düzen ve tertip çerçevesinde hazırlandığı ve XVIII. yüzyılın ortalarına ait önemli bilgiler ihtiva ettiği görülmektedir. Ancak bahsedilen tablolarda bazı yerlere ait değerlerin defterdekilerle aynı olmadığı tespit edildiğinden bu çalışmada daha çok defterin içeriği esas alınmıştır. Tablolardaki eksiklikler tespit edilerek defterden eklemeler yapılmak suretiyle her kazaya ait tablo ekler kısmında okuyucuların bilgisine sunulmuştur.

1. Kaza Merkezleri

Mahalle, Osmanlı şehirlerinde birbirini tanıyan, birbirlerinin davranışlarından sorumlu ve sosyal dayanışma içinde olan kişilerin oluşturduğu topluluğun yaşadığı temel yönetim birimidir. Bir diğer tanımıyla aynı mescitte ibadet eden cemaatin aileleriyle birlikte yerleştikleri şehir kesimidir.²⁶ Vergi mükellefi halkın tespiti açısından önemli olan avâriz tahrirlerinde şehir merkezlerinden başlanarak reaya, mahalle mahalle kaydedilmekteydi. 1752 yılında yapılan avâriz tahririnde de öncelikle kazaların merkez mahallelerinden başlanmıştır.

1752 yılında Hacıoğlu Pazarı²⁷ ve Yenipazar²⁸ kazalarında bir merkez ve bunlara bağlı mahalleler bulunurken, yukarıda da ifade edildiği üzere Umur Fakih kazasında bir merkez yoktu. Avâriz defterinde Hacıoğlu Pazarı ve Yeni Pazar merkez mahallerinde yaşayan halk *asil*, *askerî* ve *reaya* şeklinde tasnif edilmişti. Askerî ve reaya halkın toplamı *asil* şeklinde ifade edilmişti. *Askerî* olarak kaydedilenlerin tamamı Müslümanlardan oluşmaktaydı. Askerî sınıf haricinde olan kimseler ise *reaya* olarak kaydedilmekle birlikte, bunlar Müslüman ve zimmilerden müteşekkildi.

²⁵ Ahmet Şimşirgil, "The Kazas (Townships) of Alakilise, Rahova, Ivraça, Izladi and Eski Cuma-Subdivisions of the Sancak of Niğbolu in XVIIIth Century", *Turkish Review of Balkan Studies*, 7, İstanbul 2002, ss. 237-58.

²⁶ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları*, C. IV, Sayı: IV, 1984, s. 69.

²⁷ Bkz. Ek-1.

²⁸ Bkz. Ek-3.

Tablo 1: Kaza Merkezlerinde Nüfus Durumu

Kaza	Mahalle Sayısı	Asıl	Askerî	Reaya
Hacıoğlu Pazarı	21	794	610	184
Yenipazar	2	140	76	64

1752’de Hacıoğlu Pazarı merkezinde *Camii Atik, Debbaghane, Derzi Bazergan, Durbali, Gâzî Baba, Göçeri, Hacı Ahmed, Hacı Bayram, Hacı Dursun, Hacı Hamza, Hacı Hızır, Hacı İbrahim, Hacı Nasuh, Hacı Sinan, Hacı Emür, Hacı Yusuf, Halil Hoca, Koyunlu Hatun, Pir Ahmed, Rüstem Ağa* ve *Ümran* adında 21 ve Yeni Pazar kaza merkezinde ise *Ahmed Paşa* ve *Ali Paşa* adında iki mahalle vardı. Bu bilgilerden hareketle her iki kazaya ait mahalle isimlerinin tamamen Türk adı taşıdığı görülmektedir. Mahalle isimleri çoğunlukla kişi isimlerinden oluşuyordu. Bu isimler ağa, hacı, hoca, gazi, pir ve paşa gibi unvanlarla birlikte bulunmaktaydı. Kişi isimleri erkeklere ait olmakla birlikte mahallelerden biri *Koyunlu Hatun* adında bir kadına aitti. Tablodan da anlaşılacağı üzere askerî ve reaya nüfusunun toplamını ifade eden asıl sütununa bakıldığında kazalardaki merkez nüfus yoğunluğunun Hacıoğlu Pazarı’nda daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Yine askerî ve reaya bakımından da bu kaza öndeydi.

Tablo 2: Kaza Merkezlerinde Mahalleler ve Nüfus Durumları

Kaza	Mahalle	ASKERÎ		REAYA		Toplam
		Müslüman	Müslüman	Zimmi		
Hacıoğlu Pazarı	Camii Atik	37	12			49
	Debbaghane	53	14	3		70
	Derzi Bazergan	31	6			37
	Durbali	17	5			22
	Gâzî Baba	18	8			26
	Göçeri	65	17			82
	Hacı Ahmed	28	4	2		34
	Hacı Bayram	19	4			23
	Hacı Dursun	22	6			28
	Hacı Hamza	7	2			9
	Hacı Hızır	40	14			54
	Hacı İbrahim	14	4			18
	Hacı Nasuh	17	4			21
	Hacı Sinan	23	6			29
	Hacı Emür	11	4			15
	Hacı Yusuf	28	2	6		36
	Halil Hoca	67	17			84
	Koyunlu Hatun	42	14			56
	Pir Ahmed	28	14			42
	Rüstem Ağa	22	8			30
Ümran	21	8			29	
	Toplam	610	173	11		794
Yenipazar	Ahmed Paşa	37	28	4		69
	Ali Paşa	39	22	10		71
	Toplam	76	50	14		140

Hacıoğlu Pazarı mahallelerinden Halil Hoca 84, Göçeri 82 ve Debbaghane 70 hane ile nüfusun en yoğun olduğu mahalleler olarak öne çıkmaktadır. Nüfusun en az olduğu mahallelerden Hacı Hamza’da 9, Hacı Emür’de 15 ve Hacı İbrahim’de 18 hane yaşıyordu. Yenipazar kazasında Ahmed Paşa Mahallesi’nde 69 ve Ali Paşa Mahallesi’nde 71 hane vardı. Zimmiler her iki kazada da Müslümanlarla birlikte aynı mahallelerde oturuyorlardı. Hacıoğlu Pazarı kazasına bağlı Hacı Yusuf Mahallesi’nde 6, Debbaghane Mahallesi’nde 3 ve Hacı Ahmed Mahallesi’nde 2 hane zimmi ikamet ediyordu. Yenipazar kazasında ise Ali Paşa

Mahallesi'nde 10 ve Ahmed Paşa Mahallesi'nde 4 hane zimmi bulunuyordu. Hacıoğlu Pazarı kazasındaki üç mahallede yaşayan zimmi sayısı 11 haneden ibaretken, geri kalan 18 mahallede sadece Müslümanlar oturmaktaydı. Kaza merkezinde yaşayan 794 haneden 11'inin zimmi olduğu göz önüne alındığında, bu tarihte Müslüman sayısının zimmilerden hâlâ fazla olduğu anlaşılmaktadır. Yenipazar kazasında ise 14 olan zimmi sayısı toplam 140 hane içinde azınlığı oluşturmaktaydı. Her iki kazaya ait merkez mahallelerinde Müslüman ve zimmilerin birlikte aynı mahallelerde oturmaları, bu iki grubun kardeşçe yaşadıklarını göstermektedir.

Tablo 3: Kaza Merkezlerinde Müslüman-Zimmi Durumu

Kaza	Müslüman	%	Zimmi	%
Hacıoğlu Pazarı	783	98,62	11	1,38
Yenipazar	126	90	14	10

Hacıoğlu Pazarı kazası Debbağhane Mahallesi'nde yaşayan zimmilerin *Avenis v. Bican*, *Zeğher v. Tutah*, *Veransez v. Serkes* isimlerinden Ermeni oldukları anlaşılmaktadır.²⁹ Hacı Yusuf ve Hacı Ahmed mahallelerine bakıldığında ise Ermeniler ve diğer gayrimüslimlerin birlikte yaşadığı görülmektedir.³⁰ Machiel Kiel, Ermeni-Bulgar tarihçilerden Margos'un temelsiz delillere dayanarak Ermeni yerleşiminin Hacıoğlu Pazarı'nda erken bir dönemde 1659'da başladığını iddia ettiğini söylemiştir.³¹ Bu konuda gerçek ve güvenilir bilgiler devletin resmî belgelerinden öğrenilmektedir. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere 1752'de Hacıoğlu Pazarı merkez nüfusunun yaklaşık %99'u Müslüman ve yaklaşık %1'i zimmi idi. Yenipazar merkezde ise Müslümanlar %90 ve zimmiler %10 oranındaydı. Her iki kazada da askerî sınıfta bulunmayan zimmiler, reaya sınıfında kaydedilmişlerdi.

Hacıoğlu Pazarı ve Yenipazar merkez mahallelerinde askerî nüfus tamamıyla Müslümanlardan oluşuyordu. Hacıoğlu Pazarı kaza merkezinde nüfusun %76,82'sini oluşturan askerî nüfus, Yenipazar'da %54,28 oranında idi.

Tablo 4: Kaza Merkezlerinde Askerî Nüfus

Kaza	Müftü	İmam	Hatip	Müezzin	Şeyh	Sâdât	Müderris	Kayyum	Sipahi	Yeniçeri	Erbâb-ı timar	Toplam
Hacıoğlu Pazarı	1	13	1	16	2	194	1	2	42	328	10	610
Yenipazar		1	1	3		25		2	12	29	3	76

Tabloda verilenlerden teşkil olunan askerî nüfus içerisinde, her iki kazada da en fazla yeniçeriler ve sâdât olarak kaydedilen seyyidler yer almaktaydı. Kazalarda ikamet eden din adamları, ehl-i ilimden olan müderris ve vakıf görevlisi kayyumların askerî nüfus içinde değerlendirildiği görülmektedir. Yeniçeriler arasında alemdar, çavuş, serdengeçti ve haseki³² de bulunuyordu. Sipahiler arasında ise silahdar ile zuamâ da vardı. Hacıoğlu Pazarı'nda askerî nüfusun en fazla olduğu ilk üç mahalle Halil Hoca, Göçeri ve Debbağhane'dir. En az bulunduğu mahalleler ise Hacı Hamza, Hacı Emür ve Hacı İbrahim idi. Yenipazar kazasında Ali Paşa Mahallesi'ndeki imam *Halil v. Abdurrahim* idi. Ahmed Paşa Mahallesi'nde ise imam kaydedilmemişti. Hacıoğlu Pazarı'ndaki müftü *Ahmed veled-i Süleyman*, Camii Âtik Mahallesi'nde ikamet etmekteydi.

²⁹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.), Nr. 2846, s. 106.

³⁰ BOA. MAD.d. 2846, s. BOA. MAD.d. 2846, s. 109, 115.

³¹ M. Kiel, "Hacıoğlupazarcığı", s. 507.

³² Haseki: Yeniçeri ocağının cemâat ortalarından 14., 49., 66. ve 67. ortalarına haseki ortaları denirdi. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul 2011, s. 465.

İncelenen kayıtlarda askerî sınıf dışındaki halk, reaya olarak kaydedilmişti. Hacıoğlu Pazarı'nda 184 olan reaya nüfusu Yenipazar'da 64 idi. Reayalar Hacıoğlu Pazarı'nda toplam merkez nüfusunun yaklaşık %23'ünü oluşturuyordu. Bu oran Yenipazar'da %46 civarındaydı. Hacıoğlu Pazarı'ndaki reayaların 173'ü Müslüman ve 11'i zimmi idi. Yenipazar'daki reayaların ise 50'si Müslüman, 14'ü zimmi idi. Hacıoğlu Pazarı'nda reaya nüfusunun %94'ü Müslümanlardan, %6'sı zimmilerden müteşekkildi. Yenipazar'da ise reaya nüfusu içindeki Müslümanlar %78 ve zimmiler %22 oranındaydı.

Hacıoğlu Pazarı kaza merkezinde ulaşılamamakla birlikte, Yenipazar kaza merkezinin tasarruf ediliş biçimiyle ilgili bilgilere de rastlanmaktadır. 1752 yılında kazaya bağlı Ahmed Paşa ve Ali Paşa mahalleleri *Murtaza Efendi* tarafından malikâne biçiminde tasarruf edilmekteydi.³³

2. Kaza Köyleri

Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre 1652'de Hacıoğlu Pazarı kazasının yedi nahiyesi ve 78 köyü vardı.³⁴ Yenipazar'da ise 1516 tarihli tahrir defterine göre Türkçe isim taşıyan 17 köy mevcuttu. Türklerden oluşan bu köylerde ortalama dokuz hane yaşıyordu. Gayrimüslim köylerinde ise nüfus, bunun dört katı idi. Türk köyleri sonradan iskân edilmiş köyler idi. XVI. yüzyılda Pravadi kazasının bir nahiyesi olan Yenipazar, XVII. yüzyıldan itibaren bir kaza merkezi hâline gelmişti. 1516'da 17 olan köy sayısı 1598'de 24'e ve 1642'de 36'ya yükselmişti.³⁵ 1530 tarihli Rumeli Vilayeti Muhasebe Defteri'ne göre Pravadi bölgesinde Anadolu'dan sürgün edilen 1.784 Müslüman hanesi yaşıyordu.³⁶ 1597-1642 arasında Pravadi'ye bağlı ve Pravadi'nin batısındaki 8 gayrimüslim köyü Yenipazar'a bağlanmıştı. Bu sayı sonradan iskân edilmiş ve Yörüklerin yaşadığı 30 Türk köyünün bağlanması ile 38 olmuştu.³⁷

1752'de Hacıoğlu Pazarı,³⁸ Yenipazar³⁹ ve Umur Fakih⁴⁰ kazalarında kaydedilen köylerin⁴¹ isimlerinden de anlaşılacağı üzere büyük bir çoğunluğu Türkler tarafından kurulmuştu. Hacıoğlu Pazarı'nda defter sonundaki tabloda 70 köy kaydedilmiştir.⁴² Ancak defterin içeriğine bakılınca tablonun eksik olduğu anlaşılmakta ve defterde 87 köyün ve 3 mahallenin olduğu görülmektedir. Yenipazar kazasında 29 köy ile bunlara bağlı 3 mahalle ve 1 mezra bulunuyordu.⁴³ Umur Fakih'e bağlı tamamı Müslümanlardan oluşan dokuz köy vardı.⁴⁴ İncelenen kaza merkezlerinde olduğu gibi köylerde de askerî ve reaya nüfusunun toplamı "asıl" şeklinde belirtilmişti.

Tablo 5: Kaza Köylerinde Nüfus Durumu

Kaza	Köy	Mahalle	Mezra	Asıl	Askerî	Reaya
Hacıoğlu Pazarı	87	3		1.223	442	781
Yenipazar	29	3	1	985	371	614
Umur Fakih	9			374	174	200

Hacıoğlu Pazarı köyleri nüfusunun yaklaşık %36'sı askerî ve %64'ü reaya idi. Bu oranlar kaza merkezinin yaklaşık askerî (%77) ve reaya (%23) nüfus oranlarıyla karşılaştırıldığında tam tersi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Yani kaza merkezinde yüksek olan askerî nüfus, köylerde

³³ BOA. MAD.d. 2846, s. 146.

³⁴ Evliya Çelebi, *age.*, s. 229.

³⁵ Machiel Kiel, "Yenipazar", s. 471-3.

³⁶ 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri ..., s. 436.

³⁷ Machiel Kiel, "Pravadi", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, TDV Yay., İstanbul 2007, s. 339.

³⁸ Bkz. Ek-2.

³⁹ Bkz. Ek-4.

⁴⁰ Bkz. Ek-5.

⁴¹ BOA. MAD.d. 2846, s. 115-37.

⁴² BOA. MAD.d. 2846, s. 186-7.

⁴³ BOA. MAD.d. 2846, s. 147-59.

⁴⁴ BOA. MAD.d. 2846, s. 166-71.

daha düşüktü. Merkezde düşük olan reaya nüfusunun ise köylerde yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Yenipazar kazasında ise köylerde yaşayan halkın yaklaşık %38'i askerî ve %62'si reaya idi. Yine bu kazanın da köy nüfusu ve merkez mahalleleri nüfusu, askerî ve reaya açısından karşılaştırıldığında merkezde yaklaşık yarı yarıya olan askerî (%54) ve reaya (%46) nüfusunun köylerde değişiklik gösterdiği görülmektedir. Yine Hacıoğlu Pazarı'nda olduğu gibi Yenipazar kazası köylerinde de askerî nüfus, reaya nüfusundan daha az idi. Merkezi olmadığı için Umur Fakih kazasında böyle bir karşılaştırma yapılamamaktadır. Burada da köylerdeki nüfusun %46,5'i askerî ve %53,5'i reayadan oluşuyordu. Bu kazada ise köylerdeki askerî ve reaya nüfusunun hemen hemen birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Hacıoğlu Pazarı'na bağlı köyler içinde nüfusun en kalabalık olduğu köy üç mahalleye sahip ve toplam 80 hanesi ile Oşenli idi. Daha sonra 47 hane nüfusu ile Kadı köyü geliyordu. Kalan, Kızılca ve Malçeler köyleri ise en az nüfusa sahip köylerdi. Yeni Pazar kazası köylerinde en fazla nüfus Küleççe, Neveşte ve üç mahalleye sahip Kalakov köyünde idi. En az nüfus ise Keremüddin ve Değirmanlık köylerinde yaşıyordu. Umur Fakih kazasına bağlı köylerden *Rahman Abdal Kuyusu* 114, *Kilikadı* 78 hane ile en çok nüfusa sahip köylerdendi. En az nüfus ise altışar hane ile *Musa Kuyusu* ve *Yürekler* köyünde yaşıyordu. Bunlardan *Musa Kuyusu* köyünün nüfusu, üç çiftlikte kaydedilen ikişer çiftten oluşuyordu. Birer kıt'a toprak üzerine kurulu *Ali*, *Ahmed* ve *Hüseyn* ağalara ait bu üç çiftlikte iki askerî ve dört reaya bulunuyordu.⁴⁵

Hacıoğlupazarı kazasına bağlı 73 köyde sadece Müslümanlar yaşarken, 11 köyde Müslüman ve zimmiler birlikte ikamet etmekteydi. Kalan üç köyde yaşayanlar ise çift olarak kaydedilmişlerdi. Sadece Müslüman ve zimmilerin birlikte yaşadığı köyler; *Semiz Ali*, *Yasdikçılar(?)*, *Küçük Ali*, *Çayırılı Göl*, *Çodal-ı Sagır*, *Kara Kurd*, *Kadı*, *Söğütçük*, *Çakırca*, *Kassablı* ve *Oşenli* köyleri idi. Bu kazada sadece zimmilerin yaşadığı bir köy ise bulunmamaktaydı.

Yenipazar kazasına bağlı köylerden *Kara Gözler*, *Göçeri*, *Çanakçı*, *Sofiler*, *Yeni Mahalle*, *Kalakov*, *Eğridere*, *Süleyman Voyvoda*, *Tekye Kozlucası*, *Tamargöz*, *Söğütlü*, *Tekir Mehmed*, *Mogile*, *Kocacı*, *Eski maa Yeni Mahalle*, *Matara* ve *Ahi Baba* olmak üzere 17 köyde ve bunlardan başka *Küleççe* köyüne bağlı *Kumaste* mezrasında sadece Müslüman Türkler yaşıyordu. Zimmilerin kendi başlarına ikamet ettiği köy ise *Değirmanlık* köyü idi. Müslüman ve zimmi ahali *Kiği(?)*, *Bulanık*, *Yunus*, *Neveşte*, *Markoçça*, *Çoban*, *Kılnova*, *Küleççe*, *Kalu-Kürefçe* ve *Gâzî Bican* köylerinde birlikte oturuyorlardı. Zimmi nüfus bunlardan *Neveşte*, *Markoçça* ve *Küleççe* gibi köylerde⁴⁶ yoğunlaşmıştı. *Keremüddin* köyünde ise çiftliklerde bulunan reaya kaydedilmişti.

Daha önce de ifade edildiği üzere Umur Fakih kazasının merkezine dair bir kayda rastlanmamaktadır. Ancak *Umur Fakih Kuyusu* karyesinin kaza ile aynı ismi taşıması ve defterin ilk başında yer alması, kazanın merkezi olabileceği kanaatini uyandırmaktadır. Tabii ki bu durum elde yeterli kanıt olmaması sebebiyle bir tahminden öteye gidememektedir. *Umur Fakih Kuyusu* köyünün nüfusu 47 hane ve bir çiftlikte yaşayan iki çift haneden oluşuyordu. Bir kıt'a arazi üzerinde kurulu olan *Hacı Mehmed v. Ümran* çiftliğinde iki çift sipahi yaşıyordu.⁴⁷

İncelenen avârız defterinde kaza köylerinde yaşayan halk, inanışlarına göre Müslüman ve zimmi olarak kaydedilmişlerdi. Bunlara bir de çiftliklerde yaşayan halk "çift" kaydedilmek suretiyle eklenmişti.

⁴⁵ BOA. MAD.d. 2846, s. 169.

⁴⁶ BOA. MAD.d. 2846, s. 153, 154, 156.

⁴⁷ BOA. MAD.d. 2846, s. 166.

Tablo 6: Kaza Köylerinde Müslüman-Zimmi-Çift Durumu

Kaza	Asıl	Müslüman	%	Zimmi	%	Çift	%
Hacıoğlu Pazarı	1.223	955	78	102	8,5	166	13,5
Yenipazar	985	823	84	146	15	16	1
Umur Fakih	374	366	97,5			8	2,5

Hacıoğlu Pazarı köylerinde yaşayanların %78'i Müslüman, %8,5'i zimmi ve %13,5'i çift olanlardan oluşuyordu. Buna göre zimmiler ikamet ettikleri köylerde azınlık konumundaydılar. Bu durum sadece *Oşenli* köyünde farklıydı. Bu köyde zimmilerden az sayıda olup yeniçeri olan beş hane Müslüman yaşıyordu. Zimmiler ise bu köye bağlı *İlya-oğlu*, *Kara Mihal* ve *Yolan* mahallelerinde toplam 75 hane idiler.⁴⁸ 1752 tarihli defterdeki *çift* ibaresi, köylerdeki çiftliklerde üretim yapan kimseler için kullanılmıştır. Bunlar sadece köylerde kaydedilmişlerdir. Buna göre zirai üretimin çoğunlukla kırsal bölgelerde yapıldığı söylenebilir. Bu kimselerin isimleri yazılmadığı için Müslüman ya da zimmi oldukları tespit edilememektedir. Ancak çiftlik sahiplerinin Müslüman olduğu isimlerinden kesinlik kazanmaktadır. Bunlar genellikle “ağa” unvanlı kimselerdi. 1752 tarihli defterde kaydedilen her bir *Çiftlik 1 kıt'a* topraktan oluşuyordu ve buralarda 2 *çift* hane oturuyordu. Bu haneler arasında askerî görevliler olduğu gibi reaya da bulunmaktaydı.

Yenipazar kazasında toplam 985 hanenin kaydedildiği köylerde nüfusun yaklaşık %84'ü Müslüman, %15'i zimmi ve %1'i çiftliklerde kaydedilmişti. Kazada kaydedilen 29 köyden sadece *Kalakov* köyü mahallelere sahip büyük bir köy idi. Bunlar *Kalakov*, *Yazla* ve *Cedid* mahalleleriydi. Sadece Müslümanların yaşadığı bu mahallelerde nüfus 75 hane idi.⁴⁹ Bunlar haricinde *Kumaste* adında bir de mezra vardı. Bu mezra *Küleççe* köyüne bağlı olup, 14 Müslüman ile *Ali Bey Çiftliğinde* kaydedilen iki çiftten oluşuyordu.⁵⁰ Kayıtlara göre kazaya bağlı 17 köyün tamamında Müslümanlar yaşıyordu. *Değirmanlık* köyünde sadece zimmiler yaşamakta, 10 köyde ise her iki unsur birlikte ikamet etmekteydi. Bu verilerden bölgedeki köylerin Müslüman Türkler tarafından kurulduğu ve zimmilerin bu köylere sonradan gelerek yerleştikleri anlaşılmaktadır. Umur Fakih kazası köylerinin tamamında ise Müslümanlar yaşıyordu.

Yenipazar'a bağlı *Değirmanlık* köyünde üç hane zimmi ve bu köyde *Hacı İbrahim* adına kayıtlı çiftlikte iki çift yaşıyordu. Kayıtlardan *Hacı İbrahim*'in *Pravadi* kazasına tâbi *Beylili* köyünde sakin olduğu görülmektedir.⁵¹ *Keremüddin* köyünde bulunan *Mestan Ağa çiftliğinde* iki; *Yusuף Ağa* ve *Memiş Ağa* çiftliklerinde ikişer olmak üzere dört çift yaşıyordu.⁵² Hacıoğlu Pazarı kazasında olduğu gibi Yenipazar kazası köylerindeki çiftlikler de *1 kıt'a* topraktan oluşuyordu ve buralarda 2 *çift* hane yaşıyordu.

Kazalara bağlı köylerde askerî nüfus şu şekilde gelişme göstermekteydi.

Tablo 7: Kaza Köylerinde Askerî Nüfus

Kaza	İmam	Hatip	Müezzin	Şeyh	Sâdât	Sipahi	Silahdar	Erbâb-ı timar	Yeniçeri	Çift	Dul	A. mande, yetim, amâ
Hacıoğlu Pazarı	6	1	1	1	105	29	8	3	182	104	1	1
Yenipazar	20	3	3		60	32	3	4	178	10	15	43
Umur Fakih	2	1			122	32	3	2	8	4		

⁴⁸ BOA. MAD.d. 2846, s. 135-6.

⁴⁹ BOA. MAD.d. 2846, s. 149-50.

⁵⁰ BOA. MAD.d. 2846, s. 157.

⁵¹ BOA. MAD.d. 2846, s. 154. “Çiftlik, Hacı İbrahim sakin karye-i Beylili tâbi kazâ-i Pravadi”

⁵² BOA. MAD.d. 2846, s. 156.

Askerî nüfus Hacıoğlu Pazarı'na bağlı köylerde 442, Yenipazar'da 371 ve Umur Fakih kazasında 174 idi. Hacıoğlu Pazarı ve Umur Fakih kazalarına bağlı köylerde askerî nüfus içinde zimmi yoktu. Zimmiler, sadece Yenipazar'a bağlı köylerdeydi ve 45 haneden oluşuyordu. Tabloda da görüldüğü üzere Hacıoğlu Pazarı ve Yenipazar kazalarına bağlı köylerde askerî sınıf içinde en fazla yeniçeriler bulunuyordu. Umur Fakih kazasında ise nüfus en fazla sâdât şeklinde kaydedilen seyyidler vardı. Yine Umur Fakih kazasında diğer kazalarda bulunan ve muaf zümreden sayılan amelmande, yetim, dul, a'mâ gibi unsurların bulunmadığı görülmektedir.

Yukarıdaki tabloda Hacıoğlu Pazarı'nda hatip sütununda bulunan bir kişi Hacı Sadık nam-ı diğer Dokuzagaç köyünde, imam ve hatip görevini birlikte yürütmekteydi. Kazaya bağlı köylerdeki askerîlerin 442'sinin 104'ü çiftliklerdeydi. Çiftliklerde kaydedilenlerden 18'i seyyid, 2'si sipahi, 2'si silahdar, 8'i erbâb-ı timar ve 74'ü yeniçeri idi. Çiftlik nüfuslarının çoğu yeniçerilerden oluşuyordu. Yeniçeriler arasında serdengeçti ve alemdar olanlar da bulunuyordu. Yenipazar kazası köylerinde askerî nüfus içinde yeniçerilere dâhil edilen alemdar ve çavuşlar da kaydedilmişti. Bu kazada askerîler arasında bulunanlardan dulların 3'ü Müslüman ve 12'si zimmi idi. Bunun haricinde amelmande, yetim ve a'mâ şeklinde kaydedilenlerin 10'u Müslüman, 33'ü zimmiydi. Sipahiler arasında ayrıca zuamâ da bulunmaktaydı. Kaza köylerinde kaydedilen çiftliklerde 10 çift kaydedilmişti. Bunların 8'i yeniçeri ve 2'si zuamâ idi. Hacıoğlu Pazarı köylerinde 174 nefer olan askerî nüfus arasında en fazla seyyidler, en az hatip bulunuyordu. Kaydedilen 4 çiftin ikisi sipahi idi.

1752 yılına ait avâriz defterinde köylerde yaşayan askerî nüfus haricinde reaya nüfusu da kaydedilmişti. Kaza merkezlerinde nüfusun çoğunluğunu askerîlerin oluşturduğu gibi, kazalara bağlı köylerde de nüfusun büyük bir kısmı reayadan müteşekkildi.

Tablo 8: Kaza Köylerinde Reaya Nüfusu

Kaza	Müslüman	Zimmi	Çift
Hacıoğlu Pazarı	617	102	62
Yenipazar	507	101	6
Umur Fakih	196		4

Reaya nüfusu Hacıoğlu Pazarı köylerinde 781, Yenipazar köylerinde 614 ve Umur Fakih köylerinde 200 idi. Müslümanlar, Hacıoğlu Pazarı'nda %79 ve Yenipazar'da 82,5 oranındaydı. Umur Fakih'te ise halkın tamamı Müslümanlardan oluşuyordu. Zimmi nüfus Hacıoğlu Pazarı'nda %13 ve Yenipazar'da yaklaşık %16,5 civarındaydı. Çiftlerin oranı ise Hacıoğlu Pazarı'nda yaklaşık %8, Yenipazar'da %1 ve Umur Fakih'te %2 şeklindeydi. Bu verilerden hareketle her bir kazanın köy nüfusları toplamı göz önüne alınarak kendi içinde bir oranlama yapıldığında, en fazla Müslümanın sırasıyla Umur Fakih, Yenipazar ve Hacıoğlu Pazarı'nda olduğu sonucuna varılmaktadır.

Hacıoğlu Pazarı kazasında Oşenli köyü halkı derbentçilik hizmetini yerine getirmekteydi. Köyde yaşayan gayrimüslimler öteden beri derbentçiydiler ve 1752 yılında da bu hizmetlerinin devamı yönünde karar verilmişti. Köy halkı hizmetleri karşılığında avâriz-ı dîvâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf tutulmuştu.⁵³

Çalışmaya temel teşkil eden defterde kazalara tabi köylerin tasarruf şekilleri hakkında bilgilere de ulaşılmaktadır. Hacıoğlu Pazarı köylerinden 27'si timar, 2'si zeamet ve timar, 25'i zeamet, 10'u malikâne ve 8'i vakıf şeklinde tasarruf edilmekteydi. *Çodal-ı Kebir*, *Gerencik* ve *Köse İsa* köyleri *Cami-i Şerîf Vakfî*'na; *Kadı* ve *Oşenli* köyleri *Kadri Efendi Vakfî*'na; *Söğütçük*, *Çakırca* ve *Kassablı* köyleri ise *Sultan Selim Han Vakfî*'na ait köylerdendi. Yenipazar kazasına

⁵³ BOA. MAD.d. 2846, s. 136. “Karye-i mezbûre zimmiyânı kadîmden derbendçiler olub avâriz-ı dîvâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muâf ve müsellemler olduklarına yedlerinde emr-i şerîfleri olmağın bu vak'a müceddeden tahrîr olundukda hizmetlerinin ziyâde lüzûmu olmağla yine kadîmi üzere derbendçilikleri ibkâ olmak için şerh virildi.”

bağlı köylerden 4'ü malikâne,⁵⁴ 5'i timar, 11'i zeamet ve 4'ü vakıf idi. Kazaya bağlı olan tek mezra ise zeamet şeklinde tasarruf edilmekteydi. Malikâne olan köylerden *Gazi Bican* ve vakıf köylerden *Ahi Baba* maktû' yani tahsil edilecek vergi miktarı önceden belirlenmişti. Umur Fakih kazasına bağlı köylerden *Umur Fakih Kuyusu* hem zeamet, hem de timar olarak tasarruf edilmekteydi. *Rahman Abdal Kuyusu nam-ı diğer Torcular* zeamet; *Kili-kadı, İsmail nam-ı diğer Peçeli, Karal Dağı nam-ı diğer Çamurlu* timar; *Berhanlar* ve *Bozavurd* köyleri ise malikâne idi. *Musa Kuyusu nam-ı diğer Sinan Kuyusu*'nda çiftlikler bulunmaktaydı. *Yüreker* karyesinde ise tasarruf şekliyle ilgili bir kayıt yoktu.⁵⁵

Hacıoğlu Pazarı kazasına bağlı köylerden başka ve defter sonundaki tabloya dâhil edilmemiş "*Berâyâ der zirâatçıyân ...*" başlığı altında ziraatla uğraşan köyler ve mezralar da kaydedilmiştir. Bunlar *Mustafa Fakih, Almalı, Palaslar(?), Palanca(?)* köyleri ve *Ömerce mezrası* idi. Adı geçen bu köyler ve mezrada toplam 12 hane yaşamaktaydı. Kazada bulunan harap köyler ise; *Değirman, Kara İsalar, Köse Şaban, Kuzgunlar, Ayvad-Bazergan, Talcede(?), Sarıgöl* ve *Koca Musa* idi.⁵⁶ Yenipazar kazasında harap olarak kaydedilen *Doyranlar* köyünde, Silistre kazasının *Mahmuzlu* köyünden gelenler ziraat yapmaktaydı. Önceki kayıtlara dayanarak *Doyranlar* köyünde ziraat eden bir hane yazılmıştı. Diğer hâli harap köylerden *Yazıcı*'da 2, *Nureddinler*'de 3,5 ve *Camii Süleyman*'da 2 hane ziraatçı vardı. *Koz, Köleler* ve *Kilisacık* karyelerinde ise kimse yaşamıyordu.⁵⁷ Umur Fakih kazasında da yerleşim olan köylerden başka "*hali harab an zirâatçıyan*" şeklinde kaydedilen köyler vardı. Bu köyler: *Konak-pınarı, Ömer Kuyusu nam-ı diğer Divane Kunduz, Semiz Kuyusu, Kara Baliler* ve *Sinancık Pınarı* idi.⁵⁸ Muhtemelen civar köylerdeki halk buralara gelerek ziraatla uğraşmaktaydılar. Nitekim benzer durumlara Hacıoğlu Pazarı ve Yenipazar kazalarında da karşılaşılmıştır.

1752 senesine ait avâriz defterinden Yenipazar kazasına bağlı köylerin kurulmalarıyla ilgili bilgilere de ulaşılmaktadır. "*Köleler karyesinin bütün ahâlileri üç seneden beri karye-i mezbûreden kalkub yine kazâ-i mezbûra tâbi Kalakov toprağında Yeni Mahalle ismiyle karye peydâ ve tevezzü' idüüb, ancak Köleler karyesi toprağında zirâat ve hirâset etmeleriyle şerh virildi.*" şeklindeki kayıttan *Köleler* köyü ahalisinin üç seneden beri *Kalakov* köyü sınırlarında *Yeni Mahalle* ismiyle yeni bir köy kurdukları anlaşılmaktadır. *Hâric ez defter* olan *Yeni Mahalle* köyü 24 Müslüman haneden oluşuyordu.⁵⁹ Bu köy ahalisi eski köyleri olan *Köleler*'de ziraatla uğraşmaya devam etmekteydiler. *Köleler* köyünde yaptıkları ziraat, bekleme ve koruma için halka izin verilmişti. Diğer taraftan boş kalan bu köy defter sonunda *hâli harab* şeklinde kaydedilmişti. *Köleler* köyü ahalisinin yeni bir köy kurmalarına rağmen eski köylerinde hâlâ ziraatla uğraşmaları göçün sebebinin toprağın durumuyla değil, güvenlik kaygısıyla gerçekleştirilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Bu kısım ile ilgili dikkat çeken bir başka husus, *Kalakov* köyü toprağında yeni kurulduğu söylenen *Yeni Mahalle* köyünün defterin sonraki sayfasında *Kalakov* köyünün bir mahallesi olarak gösterilmiş olmasıdır. *Kalakov* köyüne bağlı olan bu mahalle başka bir kayıttan *Mahalle-i Cedîd* şeklinde kaydedilmiştir. *Hâric ez defter* olan mahallenin *Şumnu* kazasına bağlı *Yeni Mahalle* köyünden ayrılmış olduğu belirtilmiştir.⁶⁰ Bu durum *Mahalle-i Cedîd* üzerinde bulunan "*Şumnu Kazâsı'na tâbi Yeni Mahalle'den ...sine gelüb, Yenipazar Kazâsı'na tâbi olan Kalakov toprağında yuz deyu iddiâ ve tevezzü' itmeleriyle, ancak cümle karyesinin yerlerini zirâat ve hirâset itmeleriyle şerh virildi.*"⁶¹ kaydından da anlaşılmaktadır. Ayrıca bu kayıttan *Kalakov* köyünün tamamında yapılan ziraat için izin verildiği kaydedilmiştir. Buraya kadar yapılan

⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, Kitabevi Yay., İstanbul 2003.

⁵⁵ BOA. MAD.d. 2846, s. 166-70.

⁵⁶ BOA. MAD.d. 2846, s. 136.

⁵⁷ BOA. MAD.d. 2846, s. 159.

⁵⁸ BOA. MAD.d. 2846, s. 171.

⁵⁹ BOA. MAD.d. 2846, s. 149.

⁶⁰ BOA. MAD.d. 2846, s. 150. "*Mahalle-i Cedîd, an ifrâz karye-i Yeni Mahalle tâbi kazâ-i Şumnu, hâric ez defter*"

⁶¹ BOA. MAD.d. 2846, s. 150.

tartışmalardan ve avâriz defteri sonunda verilen tablodan, Kalakov köyü toprağında oluşturulan *Yeni Mahalle* köyü ile Kalakov köyüne bağlı *Mahalle-i Cedîd*'in ayrı ayrı kaydedilmelerinden⁶² de yola çıkılarak bu iki yerleşimin birbirinden bağımsız oldukları sonucuna varılmaktadır.

Yenipazar ile Şumnu kazalarının birbirine yakın olmalarından dolayı kayıtlardan bazı köylerin el değiştirdiği anlaşılmaktadır. Yenipazar kazasına tabi *Ahi Baba* köyü bu kazadan ayrılarak Şumnu kazasına dâhil edilmiş ve bunun için köy halkına izin verilmişti.⁶³

Sonuç

Destarî Mehmed Ağa, Mevkufât Kalemî halifelerinden Derviş Mehmed Efendi ve Ali Efendi tarafından hazırlanan 1752 tarihli avâriz defterinin, Silistre'ye bağlı Hacıoğlu Pazarı, Yenipazar ve Umur Fakih kazalarına ait nüfus ve yerleşim açısından zengin bilgiler içerdiği görülmüştür.

Hacıoğlu Pazarı merkezinde tamamı Türkçe isimler taşıyan 21 mahalle tespit edilmiştir. 1752 tarihinde mahallerde 783 Müslüman ve 11 hane zimmi yaşamaktaydı. Nüfusun %99'u yani tamamına yakını Müslümanlardan oluşurken, zimmi nüfus %1'lik kesimden ibaretti. Mahallelerde yaşayan 610 hane askerî ve 184 hane reaya idi. Bu sayısal veriler nüfusun %77'sinin askerî ve %23'ünün reaya olduğunu göstermektedir. Kırsal yerleşim birimlerinden olan köylerin sayısı Hacıoğlu Pazarı'nda 87 idi. Ayrıca bu köylerden birine ait 3 mahalle bulunmaktaydı. 11 köyde Müslüman ve gayrimüslim birlikte sakin iken, 73 köyde sadece Müslümanlar ve 3 köyde çiftler yaşamaktaydı. Köylerde tespit edilen toplam 1.223 hanenin 1.121'i Müslüman ve 102'si zimmi idi. Müslümanların 166'sı ise çiftliklerde yaşayanlardan oluşuyordu. Sonradan gelip yerleştiği anlaşılan zimmilerin köylerdeki oranı %8,5 idi. Kayıtlardan anlaşıldığına göre zimmiler, köylerde reaya konumundaydılar. Kaza merkezinde çoğunluğu oluşturan askerî nüfusun, köylerde tam tersi bir gelişme gösterdiğini de eklemek gerekir.

Yenipazar kazası merkezinde bulunan iki mahallede Müslümanlar ve gayrimüslimler birlikte oturmaktaydılar. Merkez nüfusun %90'ını oluşturan Müslümanlar 126 hane, gayrimüslimler ise 14 hane ile %10'unu teşkil etmekteydiler. Yenipazar'a bağlı 29 köy bulunmakta ve çoğunluğu Türkler tarafından kurulan bu köylere Anadolu'dan getirilen sürgünler yerleştirilmişti. Yenipazar'a bağlı köylerde yaşayan 985 hanenin %84'ü Müslüman ve %15'i gayrimüslimlerden oluşuyordu. Çiftliklerde yaşayanlar ise %1'lik kısmı teşkil ediyordu.

Bir merkezi bulunmayan Umur Fakih kazasının diğer kazalara göre küçük bir kaza olduğu anlaşılmaktadır. Umur Fakih'e bağlı 9 köyde 374 Müslüman hane yaşarken, kaza geneline bakıldığında zimmi yerleşimin olmadığı anlaşılmaktadır. Tamamının Müslüman nüfustan oluştuğu kazada 170 hane askerî, 196 reaya ve 8 çift yaşamaktaydı.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA):

MAD.d. 2846.

TT.d. 215.

TT.d. 475.

370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530) II <Dizin ve Tıpkıbasım>, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yay., Ankara 2002.

⁶² BOA. MAD.d. 2846, s. 190-1.

⁶³ BOA. MAD.d. 2846, s. 159. "Karye-i mezbûrun maktuân hâne ve emür şer'iyyesi Yeni Pazar kazâsından ifrâz ve Şumnu kazâsına nakl ve ilhâk olduğunu müş'ir, yedlerinde sûret ve emr-i şerîfleri bulunmağla şerh virildi."

Diğer Kaynaklar

- Acaroğlu, M. Türker, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, TTK Yay., Ankara 2006.
- Barkan, Ömer Lütfi, "Avâriz", *İslam Ansiklopedisi*, C. II, MEB Basımevi, İstanbul 1979, s. 13-9.
- Cebeci, Ahmet, "Silistre Sancağı Vakıfları ve H.1006 (1597-1598) Tarihli Silistre Livası Vakıf Defteri (No: 561)", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: XX, Ankara 1988, s. 453-66.
- Emecen, Feridun M., "XVI. Asırda Balkanların Kuzeydoğu Kesiminde İskân Tipleri ve Özellikleri Hakkında Bâzı Notlar", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi (21-25 Ağustos 1989-İstanbul) Tebliğler*, TTK Yay., Ankara 1990, s. 543-50.
- Ergenç, Özer, "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları*, C. IV, Sayı: IV, 1984, s. 69-78.
- Evliya Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, 5. Kitap, (Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman), Zuhuri Danışman Yay., İstanbul 1970.
- Gökpınar, Bekir, "Tuna Nehri'nde Yapılan Askerî Sevkiyatlar: Varadin Seferi (1716) Örneği", *Osmanlı Devleti'nde Nehirler ve Göller I*, Not Yay., Kayseri 2015, s. 171-88.
- Gökpınar, Bekir, *Tuna Ötesine Son Sefer-Varadin 1716*, İdeal Kültür Yay., İstanbul 2019.
- Gradeva, Rossitsa, "The Activities of a Kadı Court in Eighteenth-Century Rumeli: The Case of Hacıoğlu Pazarcık", *Oriente Moderno-The Ottoman Empire in the Eighteenth Century*, Nuova serie, Anno 18/79, Nr. 1, 1999, s. 177-90.
- <http://www.kilikadi.com/index.php?do=umurfakih> (18.03.2019)
- Kayapınar, Ayşe, "Osmanlı Döneminde Rumeli'de Bir Nahiye Merkezi: Pravadi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı: XXX/1, 2015, s. 121-48.
- Kılıç, Orhan, "Batı Karadeniz Kıyısında Bir Osmanlı Eyaleti: Özi/Silistre (İdari Taksimat ve Yönetim)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C.12, Sayı: 23, 2017, s. 29-82.
- Kiel, Machiel, "Hacıoğlupazarcığı", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. EK 1, TDV Yay., İstanbul 2016, s. 506-8.
- Kiel, Machiel, "Pravadi", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, TDV Yay., İstanbul 2007, s. 339-40.
- Kiel, Machiel, "Silistre", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, TDV Yay., İstanbul 2009, s. 202-5.
- Kiel, Machiel, "The Heart of Bulgaria: Population and Settlement History of the Districts Provadia, Novi Pazar and Shoumen from the Late-Middle Ages Till the end of the Ottoman Period", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu (11-13 Mayıs 2005- Eskişehir) Bildirileri*, Eskişehir 2005, s. 15-38.
- Kiel, Machiel, "Yenipazar", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, TDV Yay., İstanbul 2013, s. 471-3.
- Özvar, Erol, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, Kitabevi Yay., İstanbul 2003.
- Sahillioğlu, Halil, "Avâriz", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, TDV Yay., İstanbul 2009, s. 108-9.
- Şimşirgil, Ahmet, "The Kazas (Townships) of Alakilise, Rahova, Ivraça, Izladi and Eski Cuma-Subdivisions of the Sancak of Niğbolu in XVIIIth Century", *Turkish Review of Balkan Studies*, Volume: 7, İstanbul 2002, s. 237-58.
- Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul 2011.
- Yılmaz, Mehmet Emin, *Bulgaristan Hacıoğlu Pazarcığı'ndaki (Dobriç) Camiler ve Çeşmeler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi FBE, Ankara 2006.

EK-1. Hacıoğlu Pazarı Kazası Merkez Mahalleleri Nüfus Durumu

Mahalleler	ASIL		ASKERİ				REAYA	
	Müslüman	Zimmi	Şeyh, müderris, müezzîn, kayyum	Sâdât	Sipahi, silahdar, erbâb-ı timar	Yeniçeri	Müslümanan-ı saire	Zimmi
Debbağhane	67	3	4	17	7	25	14	3
Göçeri	82			21	7	37	17	
Koyunlu Hatun	56		1	14	4	23	14	
Halil Hoca	84		2	29	5	31	17	
Pir Ahmed	42		3	6	6	13	14	
Hacı Yusuf	30	6		5	1	22	2	6
Hacı Nasuh	21		1	3	1	12	4	
Hacı Emür	15			4		7	4	
Derzi Bazergan	37		1	4	3	23	6	
Hacı Dursun	28		2	5	3	12	6	
Hacı Bayram	23		3	4	2	10	4	
Rüstem Ağa	30			14	2	6	8	
Ümran	29		1	16	1	3	8	
Hacı Sinan	29			11	2	10	6	
Durbali	22			5		12	5	
Hacı Hamza	9			2		5	2	
Hacı İbrahim	18		1	4		9	4	
Camii Atik	49		7	10	2	18	12	
Hacı Hızır	54		4	12	5	19	14	
Gâzî Baba	26		1	3	1	13	8	
Hacı Ahmed	32	2	5	5		18	4	2
Toplam	783	11	36	194	52	328	173	11

EK-2. Hacıoğlu Pazarı Kazası Köyleri Nüfus Durumu

Köyler	ASIL			ASKERİ						REAYA			
	Müslüman	Zimmi	Çift	Şeyh, müezzîn	imam, Sâdât	Sipahi, silahdar, erbâb-ı timar	Yeniçeri, alemdar	Çift	Dul	Amelmande	Müslümanan-ı Saire	Zimmi	Çift
Boğdan	7		2			1	2	2			4		
Valalı	8		2		1		1	2			6		
Opaçe	20		2		5	2	5	2			8		
Ermeni Pınarı ⁶⁴	16				2	1	8				5		
Karapınar	11				3		4				4		
Sarıca	14				1		8				5		
Semiz Ali	22	4	2	1	5	1	3	2			12	4	
Kara Başlı	19		4		3		6	4			10		
Ayı Ormanı	29		2	1	3	1	6	2			18		
Kodiçe Köyü	7		4					4			7		
Şahinler	32				4		10				18		
Yasdıkçılar(?)	20	1				1	7				12	1	
Tokçalar	12		2		3		3	2			6		
Köse Sinan	19			1	2		6				10		

⁶⁴ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Tapu Tahrir Defteri (TT.d.), Nr. 215, s.172 “Karye-i Toyran nâm-ı diğer Ermeni-pınarı”; Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Tapu Tahrir Defteri (TT.d.), 475, s.95 “Karye-i Toyran-Ermeni-pınarı, Eynel Fakih dahi dirler.”

Küçük Ali	9	1			3		3				3	1	
Veli Fakih	14		2		1		5	2			8		
Susuz	4		2					2			4		
Çayrlı Göl	14	1			1						13	1	
Karlı Bey nd. Arslan Bey	10		4		1		1	4			8		
Mürsel Kuyusu	8		2		2		2	2			4		
Toy Kuyusu	10				1		3				6		
Kalan			2										2
İzika(?)	7						1				6		
Yılanlık			6					2					4
Çodal-ı Kebîr	15			1		1	3				10		
Çodal-ı Sagîr	11	1	4		2		2	4			7	1	
Kara Bakîler	16		2		1		1	2			14		
Kara Yazıcılar	7					1					6		
Keremüddin Eşlice	3		4				1	2			2		2
Gezer Aliler	3		4		1			2			2		2
Küpeliler	6						1		1		4		
Köstekçiler	2		2								2		2
Gerencik	22		2		3		5	2			14		
Kabasakal	10		2		1		4	2			5		
Hoşkadem	9		2				1	2			8		
Kızılca	3										3		
Baş Pınar	4		4				1	2			3		2
Aydın Çulha	12						4				8		
Kara Kurd	2	2	2				1				1	2	2
Alice-i Kebîr	11				2		5				4		
Yanıklar	11		4		1		2	4			8		
Seyid Ali Fakih	5						1				4		
Köse İsa	18				5		1				12		
Kadı	37	10		1	5	2	15				14	10	
Arnavud Kuyusu	14				2	1	3				8		
Kara Murad	16				2	3	5				6		
Keremüddin Çamurlusu	2		2					2			2		
Sarı Mahmud	18		2	1	3	1	3	2			10		
Söğütçük	23	1	4		8	1	7	4			7	1	
Çakırca	12	1	2		3		2	2			7	1	
Mazlumca	9		2			1		2			8		
Turgud Halife	15				2	1	2				10		
Uzun Umur	7						1				6		
Oğuzlar	2		2					2			2		
İl-beyi	10		2		1	1		2			8		
Kassablı	6	5	2		1		2	2			3	5	
Aydın Bey	7		2			1		2			6		
Mülk Hatun	6		4					2			6		2
Musa Bey	24		2		3	3	4				14		2
Çiftlik	3		2				1				2		2
Dokuz Ağaç nd. Poyraz	5		2			1		2			4		
Hacı Sadık nd. Dokuz Ağaç	22			2		4					16		
Börküçler	12				1		3				8		
Salihüddin	17				1		2				14		
Âdem Halife nd. Mahmuzlu	4		4					2			4		2
Ali Bey	6		2								6		2
Koca Doğan	9		2				1				8		2
Zağralı	17				1	4	2				10		
Musa Fakih	4		2					2			4		

Şehüd Kuyusu	5		4		1						4		4
Armağanoğlu Kuyusu	7		2				1	2			6		
Nebi Kuyusu			10					10					
Kara Durmuş	4		2					2			4		
Kara Ağaç	12		14			2					10		14
Çoban Kuyusu	12										12		
Piri Fakih	9									1	8		
Harmanlık maa Mahalle-i Selman	17		2			1		2			16		
Mülhatce(?)	6				1						5		
Semiz Kasım	1		6					2			1		4
Malçeler	1		2								1		2
Kara İlyas	7		10				1				6		10
Çayır Harmanı	6		2					2			6		
Osman Fakih	2		2					2			2		
Aziz Beg	31				6	2	1				22		
Yeni Mahalle	29			1	7	1	4				16		
Oşenli	5						5						
Mahalle-i İlyaoğlu(?)		29										29	
Mahalle-i Kara Mihâl		23										23	
Mahalle-i Yolân		23										23	
Serdmend(?)	12					1					11		
Toplam	955	102	166	9	105	40	182	104	1	1	617	102	62

nd.: nâm-ı diğer

EK-3. Yeni Pazar Kazası Merkez Mahalleleri Nüfus Durumu

Mahalleler	ASIL		ASKERÎ						REÂYÂ	
	Müslüman	Zimmi	İmam ve hatib	Müezzin, kayyum	Sâdât	Sipahi, silahdar, erbâb-ı timar, zuamâ	Yeniçeri, alemdar, çavuş, haseki	Müslümanan-ı saire	Zimmi	
Ahmed Paşa	65	4	1	2	11	8	15	28	4	
Ali Paşa	61	10	1	3	14	7	14	22	10	
Toplam	126	14	2	5	25	15	29	50	14	

EK-4. Yeni Pazar Kazası Köyleri Nüfus Durumu

Köyler	ASIL			ASKERÎ								REÂYÂ		
	Müslüman	Zimmi	Çift	İmam ve hatib	Müezzin	Sâdât	Sipahi, silahdar, erbâb-ı timar, zuamâ	Yeniçeri, alemdar, çavuş	Çift	Dul	Amelmande, yetim, amâ, firar	Müslümanan-ı saire	Zimmi	Çift
Kara Gözler	10											10		
Göçeri	32			1		2	1	1		1		26		
Çanakçı	10					3		1				6		
Sofiler	52					1	1	1			1	48		
Yeni Mahalle	24					4	1	3				16		
Kalakov														
Mahalle-i Kalakov	40			1	1	8	3	1				26		

Mahalle-i Yazla	25			1		1	3	2				18		
Mahalle-i Cedid	10						2	2				6		
Eğridere nd. Kösrelik maa Tur Hoca	12											12		
Süleyman Voyvoda	27			1			6					20		
Tekye Kozlucası	20			1			1			2		16		
Tamargöz	15			1			2					12		
Kiği(?)	23	4		1		4	3	5				10	4	
Söğütlü	19					2	2	3				12		
Bulanık	17	5	2	1		3	4	2				9	5	
Tekir Mehmed	34			2		2	7	1				22		
Mogile	30			1		1		2				26		
Yunus	23	5		1				11				11	5	
Kocacı	37					6		7				24		
Neveşte	54	30		1			1	37		2	9	14	20	
Değirmanlık		3	2								3			2
Markofça	16	40		1				9		4	10	6	26	
Çoban	9	7	4	1		2		1	4	1	1	5	5	
Eski maa Yeni Mahalle	53			1		3	1	21			3	24		
Kılnova	18	5	2	1		1		1	2			15	5	
Keremüddin			4											4
Külefçe	50	40		1		2	1	31		5	16	14	20	
Mezra-i Kumaste	14		2		1	2		3	2			8		
Matara	40			2		5	1					32		
Kalu-Kürefçe	30	3		1				12				17	3	
Ahi Baba	42			1	1	7	3	12				18		
Gâzî Bican	33	8		1		1		7				24	8	
Toplam	819	150	16	23	3	60	39	178	10	15	43	507	101	6

EK-5. Umur Fakih Kazası Köyleri Nüfus Durumu

Köyler	ASIL		ASKERİ					REAYA	
	Müslüman	Çift	İmam ve hatib	Sâdât	Sipahi, silahdar, erbâb-ı timar	Yeniçeri	Çift	Müslümanan-ı saire	Çift
Umur Fakih Kuyusu	47	2		14	5		2	28	
Rahman Abdal Kuyusu nd. Torcular	114		1	31	18	1		63	
Kili Kadı	78			32	6	5		35	
İsmail nd. Peçeli	35			19	1			15	
Karal Dağı nd. Çamurlu	33		1	9	1	2		20	
Musa Kuyusu nd. Kara Sinan		6					2		4
Berhanlar	17				5			12	
Yüreklar	6			3				3	
Bozavurd	36		1	14	1			20	
Toplam	366	8	3	122	37	8	4	196	4

nd.: nâm-ı diğer